

Ткачова Л.Т. Вказана праця.-С.141; 41. Михайлов О. Вказана праця.-С.53;42. Яницький Г.І. Розвиток народної освіти на Україні (1921-1932 рр.).-К.,1965.-С.181; 43. Нариси історії української інтелігенції (перша половина ХХ ст.). У 3-х кн.-К.,1994.-Кн.2,- С.124; 44. Касьянов Г.В. Українська інтелігенція в 1933 р. // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: республіканський міжвідомчий збірник наукових праць.-К.,1992.-Вип.2,- С.93-94; 45. Мандрик Я.І. Культура українського села в період сталінізму. 1929-1938 рр.- Івано-Франківськ. 1998.-С.62-63, 72-73; Мандрик Я.І. Сільські вчителі і педагоги Радянської України в роки завершення масової насильницької колективізації: правда і вимисли // Вісник Харківської державної академії культури: Зо. наук. праць.-Х.,2001.-Вип.7.-С.25-30; 46. Марочко В., Хілліг Г. Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929-1941).-К.,2003.-302 с.; 47. Журецький Я.І., Шитюк М.М. Освітняники Миколаївщини - жертви репресій сталінізму.-Миколаїв, 1994.-67 с.; 48. Удод О.А. Історія і духовність.-К.,1999.-С.23, 25; 49. Удод О. Деформація національно-історичної пам'яті українського народу: 20-30-ті рр. // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр.- К.,2003.-Вип.7: Спеціальний.-С.202; 50. Липинський В.В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-ті роки: Автореф. Дис. ... докт. іст. наук.-Х.,2001.-39 с.; 51. Бачинський Д.В. Інтелігенція Української СРР в українізаційних процесах 20-х - початку 30-х років ХХ ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук.-Чернівці, 2004.-20 с.; 52. Нестеренко В.А. Українське вчителство Поділля в 1920-1930-ті роки: суспільно-політичний портрет // Освіта, наука і культура на Поділлі: 36. наук. пр.- Кам'янець-Подільський, 2003.-Т.3.-С. 155-164; 53. Лойко О.О. Розвиток шкільної освіти на Вінниччині в період непу // Україна: минуле, сьогодення, майбутнє : Збірник наукових праць.- К.,1999.- С.238-244; 54. Майборода В.К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки 1917-1985 рр.).-К.,1992.- 196 с.; Нариси історії українського шкільництва (1905-1933): Навчальний посібник.- К., 1996.-302 с.; 55. Лгобар О.О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т. Історія української школи і педагогіки: Навч. посібник.-К., 2003.-450 с.; Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: Навч. посібник.-К., 2003.-335 с.; 56. Нікітчина С.О. Становлення і розвиток системи професійно-педагогічної підготовки вчителів історії в Україні (1917-1991 рр.): Автореф. дис. ...докт. пед. наук.-К., 1998.-38 с.; Матвійчик Н.С. Підготовка вчительських кадрів в Україні (20-30-ті роки ХХ століття): Автореф. дис. ... канд. пед. наук.-К., 1997.-19 с.; Потапова Л.В. Розвиток національної школи в Україні (1917-1933 рр.): Автореф. дис. ... канд. пед. наук.- Луганськ. 1998.- 16 с.; Дуднік Л.М. Педагогічна служба в школах України (20-ті - перша половина 30-х років ХХ століття): Автореф. ... дис. канд. пед. наук.- Луганськ, 2002.-20 с.; 57. Калениченко Л. Проблема сім'ї та сімейного виховання в Україні (20-ті роки ХХ ст.) // Шлях освіти.- 1997,- №4.- С.47-50; 58. Гуревич А.Я. От истории ментальностей к историческому синтезу // Споры о главном: Дискусии о настоящем и будущем исторической науки вокруг французской школы «Анналов».-М, 1993.-С.21 -20; 59. Коцур В., Тарапон О. Інтелігенція і формування інтелекту нації (20-30-і рр. ХХ ст.) // Рідна школа. - 1998.- №9.- С.20.

Т. І. Гумешюк

ДОЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ПІСЛЯ ПРИЄДНАННЯ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ДО УРСР У 1939-1941 РОКАХ У СУЧАСНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Радянсько-німецький пакт про ненапад і таємний протокол, підписаний 23 серпня 1939 р., поділив сфери впливу в Європі між двома диктаторами, що дозволило в майбутньому А. Гітлеру уникнути війни на два фронти, а Й. Сталіну інкорпорувати ті українські землі, що раніше знаходилися поза межами СРСР. 17 вересня 1939 р. частини Червоної Армії отримали наказ перетнути польсько-радянський кордон і зайняти територію Західної України.

У радянській історіографії і пресі того періоду більшовицька експансія в основному на захід подавалася як захист „єдинокровних братів-українців”.

Після приєднання Західної України до УРСР сталінське керівництво взялося до перевлаштування суспільно-політичного життя в регіоні за радянським зразком. Паралельно, за словами львівського дослідника К. Кондратюка, наслідування радянських зразків чітко простежувалось в галузі культури, освіти, науки. На службу офіційній ідеології намагалися поставити місцеву творчу інтелігенцію. За словами автора, поступово у суспільстві утверджувалася особлива система організації духовної творчості. Характерні її риси - грубе втручання в літературно-художнє життя, вузькоутилітарний підхід до літератури й мистецтва, строго обмежені рамки дозволеного грі виборі теми, ідей, форми твору, пріоритет класового підходу над загальнолюдським¹.

Ідеологічний тиск і організаційний контроль були головними складовими у ставленні влади до діячів культури. Намагання обмежити духовне життя лише орієнтацією

на ідеологію марксизму-ленінізму збіднювало культурні процеси і душило творчу думку митців, а для багатьох з них закривало дорогу до творчості. Справедливо відмічає київський історик Ю. Курносів, що на території Західної України вже звичними на сході жорстокими адміністративно-командними методами проводилася уніфікація державного ладу і правління. Сталінські репресії 1939-1941 рр. надзвичайно збіднили інтелектуальний потенціал нації². З історичної точки зору нашої уваги заслуговує висновок вченого, що саме така цілеспрямована стерилізація народного інтелекту не в останню чергу зумовила рішення л.Гітлера здійснити напад на СРСР і навіть істотно вплинула на визначення його термінів³.

Радянська історіографія практично обминала висвітлення політики нової влади щодо східноукраїнської інтелігенції після приєднання у 1939 р. до СРСР. Замовчувалися і репресії української еліти. Історики радянської доби керувались усталеними стереотипами і політичними нашірваннями. Вони були інтелектуально ізольовані від міжнародної громадськості. Так, американський дослідник Марк фон Хаген, досліджуючи проблеми сталінізму, у своїй статті акцентує увагу⁷ на тому, що „стосунки російського народу з українськими одноплемінниками ігнорувалися або спотворювалися в радянській історичній науці і завжди підпадали під рубрику „боротьби проти буржуазних фальсифікацій“⁴. На його думку, будь-який дослідник, який припускав, що радянська національна політика давала негативні наслідки, часто ставав об'єктом, звинувачень у „націоналістичних ухилах“.

В умовах незалежності України, коли перед науковцями відкриті недоступні раніше „горизонти, ми повинні по-новому переосмислити загальні тенденції становища інтелігенції Західної України у період з 1939 по 1941 рр.

У даній статті ми ставимо за мету проаналізувати найбільш поширені погляди істориків сучасної доби на трактування подій 1939-1941 рр. на Західній Україні. Ми намагаємося висвітлити і узагальнити новітні підходи дослідників до історії діяльності інтелігенції, національної еліти Західної України за умов радянської експансії у даний період. Адже національна еліта, як відзначає вчений із діаспори Л. Залізняк, це свідомий і активний верства лідерів та організаторів нації: інтелектуали, державні діячі, вищі військові

Автор наводить паралелі діяльності інтелігенції за часів радянської влади і незалежності України. Л. Залізняк доводить, що „українська інтелігенція не визначала долю України в советські часи, не є вона провідною верствою держави і сьогодні. Ще зароджений за часів Радянського Союзу комплекс меншовартості надалі зумовлює дії значної частини державної еліти сучасної України. Саме з цієї причини за двадцять років незалежності вона не змогла трансформуватися в національну еліту європейського зразка“⁶. Хотілося б, щоб українська інтелігенція прийшла до ешелонів влади, контролювала і піднімала соціально-громадський, культурний і духовний розвиток суспільства.

Київські історики О. Рубльов та Ю. Черненко першими серед сучасних дослідників активно розкривають основні напрямки кадрової політики сталініцини на західноукраїнських землях та провідні „принципи“ взаємин із місцевою інтелігенцією у проміжок часу від вересня 1939 р. до червня 1941 р. Ця політика, за словами науковців, перш за все була спрямована на ідеологічну обробку західноукраїнської інтелігенції. Чільне місце в цьому плані було відведене горезвісному підручникові „Історія Всесоюзної Комуністичної партії (більшовиків). Короткий курс“, що витримав понад 300 видань загальним тиражем близько 43 млн. примірників⁷. О. Рубльов та Ю. Черненко у своїй статті прийшли до справедливих висновків, що західноукраїнська інтелігенція займала становище „третього стану“ часів феодалізму, перебувала під підозрою, відверто знеславлювалася⁸.

Як відомо, уніфіковувалася система загальної освіти і виховання. З січня 1940 р. школи західних областей було переведено на навчальні плани, програми, підручники радянської школи. Запроваджено обов'язкове вивчення російської мови. У вищій школі пріоритетна роль відводилася кафедрам марксизму-ленінізму.

Значної уваги заслуговує колективна праця М. Литвина, С. Луцького, К. Науменка⁹ Досліджуючи історію Західної України 1939-1941 рр., вчені з точки зору сьогодення об'єктивно, на наш погляд, зображують політику „радянської“ на землях нашого регіону.

Вони відмічають, що суспільній свідомості інтенсивно нав'язувалися догми, що відповідали принципам тоталітарної держави з її нетерпимістю до плюралізму, християнської моралі¹⁰. За словами вищеназваних істориків, воєнно-політична ситуація в Центрально-Східній Європі не залишила українській політичній, інтелектуальній еліті часу для ретельного обдумування своїх кроків. Основна частина української інтелігенції сподівалась мирно співіснувати з новою владою. Вона ще повністю тоді не усвідомлювала справжню сутність тоталітарної системи. Інша частина опинилася на території Генеральної Губернії (створеної нацистами в жовтні 1939 рр. в центральній частині окупованої Польської держави). Але загалом національна ідея продовжувала домінувати в серцях національно-свідомих громадян".

Вагомим внеском у дослідженні становища провідної верстви населення Західної України за часів радянської влади стали праці В. Ковалюка¹² та І. Лучаківської¹³. Практично вперше історики всебічно дослідили наслідки радянської окупації для інтелігенції нашого регіону. Вивченням становища політичної еліти Західної України в період утвердження сталінського тоталітарного режиму в 1939-1941 рр. займався О.Луцький¹⁴.

Актуальною на даний час є монографія О. Рафальського¹⁵, в якій автор вивчає становище національних меншин України у ХХ столітті. Дослідник на широкому історичному і фактичному матеріалі констатує, що роль і значення національних меншин в етнічній структурі України, їх внесок у розвиток вітчизняної науки і культури висувають дослідження їх історії в число актуальних проблем історико-етнологічної науки.

Тоталітарний режим, інтегруючи західноукраїнські землі до радянської системи, запровадив репресивні акції, які в першу чергу стосувалися інтелігенції. Велика кількість провідних істориків, зокрема М. Бугай¹⁶, В. Нікольський¹⁷, В. Парсаданова¹⁸, М. Чоповський¹⁹ розкрили жахливу картину політичних репресій на західноукраїнських землях у 1939-1941 рр., з'ясували і оприлюднили кількість репресованих. Як відомо, уже в перші дні окупації території Західної України багато представників української інтелігенції, побоюючись переслідування, виїхало за її межі. Серед них відомий громадський і політичний діяч, голова УНДО В. Мудрий, політичні діячі І. Кедрин-Рудницький, Р. Дашкевич, філолог Р. Смаль-Стоцький та інші. За словами М. Чоповського, усього з окупованих західних земель України восени 1939 р. вимушено емігрувало майже 20 тис.

..20
чоловік .

На основі аналізу архівних матеріалів В. Парсаданова приходять до висновків, що у період з осені 1939 р. по осінь 1940 р. із західних областей було вивезено усього 10 відсотків населення²¹.

Нашої уваги заслуговує дослідження В. Нікольського. На сучасному етапі розвитку історичної науки, коли призупинився напрямок вивчення кількісних оцінок проблеми та її аспектів, учений практично вперше аналізує діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні на основі кількісних показників. В. Нікольський прийшов до висновку, що у 1940 р. порівняно з 1939 р. у Західній Україні було значно посилено переслідування по всіх підгрупах забарвлення антирадянської дійсності. У 1940 р. було заарештовано на 4,7 раза більше чоловік ніж у 1939 р.²².

Репресивно-каральну діяльність комуністичного режиму характеризують праці О. Романів та І. Федущак²³. Автори проаналізували події червня-липня 1941 року, пов'язані з масовим фізичним знищенням в тюрмах, етапи евакуації української інтелігенції та національно свідомих громадян Галичини та Волині.

Дослідженням процесів депортацій на землях Західної України у 1939-1941 роках займався П. Кардаш²⁴. За його словами у названий період у советські табори було відправлено лише з Галичини 300.000 чоловік²⁵.

Історики діаспори на сторінках своїх досліджень висвітлювали становище української еліти під час більшовицької експансії. Вагомими з нашої точки зору є праці С. Мечника²⁶, М. Прокопа²⁷, збірник за редакцією Мілени Рудницької²⁸. Зокрема, М. Прокоп доводить, що, "незважаючи на окупаційну політику поляків, в Західній Україні були створені і збережені численні цінності українського життя. Ними були розвиток української науки і

культури, сильна організація церков з великим серед народу авторитетом митрополита А.Шептицького, політичні партії, організоване підпілля ОУН. Всі ці елементи в новій дійсності мали бути зліквідовані або змінити форми свого вияву"²⁹.

У працях зарубіжних істориків всебічно проаналізовано картину сталінських репресій, зміни у суспільно-політичному та громадському житті внаслідок відомих подій вересня 1939 р.

Сучасних істориків привертає увагу діяльність Наукового Товариства ім. Шевченка, університету у Львові 1939-1941 рр., в цілому розвиток української науки на початку Другої світової війни. Зокрема, дослідник Р. Кухар констатує, що "українська національна культура в СРСР мала бути соціалістичною за змістом, згідно з московським практичним перетворенням соціалізму на старий московський общинний лад. однозначний із обмосковленням"³⁰.

У ряді праць сучасних істориків В. Бадяка³¹, В. Ковалюка³², І. Лучаківсько³³ зазначені і позитивні зміни у галузі культури, освіти і науки. Зокрема, В. Ковапюк відзначає. —о завдяки державній політиці українська мова та культура зайняли належне їм місце, потіснивши привілейовані раніше польську мову і культуру"³⁴. Разом з тим радянський режим нівелював регіональні і національні особливості. Справедливим є висновок учених О. Рубльова та Ю. Черненка, що сталінщина намагалася якнайшвидше інтегрувати західноукраїнських науковців у систему контрольованої нею академічної науки³⁵.

Отже, за роки державної незалежності історики України помітно активізували вивчення становища західноукраїнської інтелігенції, в якому вона опинилася після вересневих подій 1939 р. Сучасні історики у всій повноті та об'єктивності відтворюють сторію української еліти. Узагальнюючи позитивний і негативний історичний досвід, **ВИНСЯЧИ** уроки з минулого, наукові дослідження долі західноукраїнської інтелігенції сприяють виробленню адекватної відновленій Українській державі демократичної національної політики. Ця проблема через свою багатогранність може стати предметом -одатських наукових розробок.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- . Кондратюк К. Політичні, соціально-економічні та духовні аспекти "радянизації" західних областей України у 1939-1941 роках//1939 рік в історичній долі України і українців. Матеріали наукової конференції 23-24 вересня 1999р. Львівський національний університет імені Івана Франка. - Львів, 2001. - с.27; 2. Курносів Ю. Насилля шовинний аргумент більшовизму//Український історичний журнал (УІЖ). - 1991. -№12. - с. 26; 3. Там само. - с. 1"; 4. Марк фон Хаген. Проблеми сталінізму і переосмислення радянського минулого // УІЖ. - 1994. - №1. - с. 5. Залізник Л. Державна еліта України. Постколоніальний синдром/УВизвольний шлях. - 2003. - Кн. 8. - с. 14; 6. Там само. - с. 14; 7. Рубльов О. С., Черченко Ю. А. Західноукраїнська інтелігенція та сталінщина. Препринт Дь7. - К., 1990. - с. 40; 8. Політика нової влади щодо західноукраїнської інтелігенції після возз'єднання вересень 1939 р. - червень 1941 р.)//Рубльов О. С., Черченко Ю. А. Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції 20-50-ті роки ХХ ст. - К., - 1994. - с. 208; 9. Литвин М. Р., Луцький С. І., Науменко К. Є. 1939. Західні землі України. - Львів, 1999. - 152 с.; 10. Там само. - с. 139; 11. Там само. - с. 101-103; 12. Ковапюк В. іпульторологічні та духовні аспекти "радянизації" Західної України (вересень 1939 р. - червень 1941 р.)//УІЖ. - с.93. - №2-3. - с. 3-17; 13. Лучаківська І. Л. Українська інтелігенція західних областей УРСР в перші роки ПДЯШЬКОЇ влади (1939-1941 рр.). - Львів. 1999. - 121 с.; 14. Луцький О. Політична еліта західної України в -еріод утвердження сталінського тоталітарного режиму (1939-1941 рр.) // Національна еліта та інтелектуальний втенціал України. Тези доповідей міжнародної конференції.- Львів, 1996; 15. Рафальський О. Національні кеншини України у ХХ столітті: Історіографічний нарис. - К", 2000. -447с.; 16. Бугай М. Ф. Депортації -зселення з України (30-50-ті роки)//УІЖ. - 1990. - №10. - с.32-38; 17. Нікольський В. М. Репресивна діяльність ;рганів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-х-1950-ті рр.): Історико-статистичне дослідження. - Донецьк, 2003. - 623 с.; 18. Парсаданова В. Депортация населения из Западной Украины и Западной Белоруссии в 1939 -1941 гг./Новая и новейшая история. - 1989. - №2. - с. 26-44; 19. Чоповський М. Голгофа Західної України. Злочинна діяльність окупаційних режимів проти населення західноукраїнських земель та того боротьба за волю і незалежність 1920-1953 рр. - Львів, 1996. - 140с.; 20. Чоповський М. Вказана праця. - с. 55; 21. Парсаданова В. Вказана праця. - С. 44; 22. Нікольський В. М. Вказана праця. - С. 195; 23. Романів О. М.. Федущак І. В. Західноукраїнська трагедія 1941. - Львів - Нью-Йорк, 2002. - 429 с.; 24. Кардаш П. Злочин. - Мельбурн - Київ. 2003. - 553 с.; 25. Там само. - С. 229; 26. НКВД на ЗУЗ 1939-1941.//Мечник С. Від оприччини і зо КГБ духовність московського імперіялізму. - Мюнхен, 1981. - С. 227 - 253; 27. Прокоп М. Україна і ;граїнська політика Москви. - Мюнхен. 1956. - 176 с.; 28. Західня Україна під більшовиками ІХ. 1939. - VI.

1941. Збірник за ред. Мілени Рудницької. - Нью-Йорк, 1958. - 494 с.; 29. Прокоп М. Вказана праця, с. 104; 30. Кухар Р. До 50-річчя відкриття університету Івана Франка у Львові (1939-1989), 'Визвольний шлях'. - 1990. - Кн. 2. - С. 228-235; 31. Бадяк В. Творче життя на Заході України у 1939-1941 роках/Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. - Львів, 2000. - Вип. 7. - С. 463-470; 32. Ковалюк В. Вказана праця. - С. 3-17; 33. Лучаківська І. Л. Вказана праця. - 121 с.; 34. Ковалюк В. Вказана праця. - С. 15; 35. Рубльов О. С., Чеченко Ю. А. Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції (20-ті - 40-ві роки ХХ ст.) //УІЖ. - 1991. - №5. - С. 24.

В.М. Даниленко, І.М. Ромашок

ІНТЕЛІГЕНЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА В 50-ТІ - 60-ТІ РОКИ ХХ СТ.: ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні, коли українська держава перебуває на досить складному і відповідальному етапі розвитку, суспільство потребує ґрунтовного і всебічного відображення історичного минулого. Знання минулого, врахування історичного досвіду необхідні для виховання повноцінних громадян України. Особливо важливим є питання культури нашого народу, які гостро постали на сучасному етапі. Зокрема, це - освіта, культура, духовність.

Зараз, як ніколи, потрібно враховувати минулі помилки і зробити правильний вибір. Зокрема, потребують дослідження традиції, умови та особливості культурного життя селянства у 1950-60-ті роки ХХ ст.

На наш погляд, актуальність дослідження зумовлена тією обставиною, що в останні роки значно зросла роль інтелігенції в суспільно-політичному житті країни.

Інтелігенція взагалі, а гуманітарна зокрема, в сучасних умовах становить духовне ядро суспільства. Висвітлення проблем гуманітарної інтелігенції під таким кутом зору повністю виправдане. На нашу думку, у сучасній українській історіографії не вистачає робіт, які б на широкому, належним чином опрацьованому фактичному матеріалі розкривали загальні закономірності становлення і розвитку сільської гуманітарної інтелігенції в конкретно визначених історичних рамках.

Наукова та практична значущість даної теми - в її недостатній вивченості, у можливості показати короткий історіографічний аналіз діяльності сільської інтелігенції та її внесок у розвиток Української держави.

Дане дослідження базується на тому, що історія інтелігенції - це, насамперед, історія розвитку народу, його найбільш інтелектуально розвинутої соціальної верстви. Оскільки саме гуманітарна інтелігенція акумулює в собі історико-культурний досвід, мораль, соціально-психологічні риси народу, вона є його невід'ємною частиною.

Таким чином, до гуманітарної інтелігенції слід віднести, на наш погляд, ту частину інтелігенції, яка на професійному рівні створює духовні цінності, зберігає та розповсюджує духовну культуру народу. Підсумовуючи сказане вище, можна констатувати, що гуманітарна інтелігенція на селі - це сукупність певних соціально-професійних груп інтелігенції, зокрема педагогічної, культурно-освітньої і духовенства, в основу діяльності яких входять види духовної праці, включені до сфери духовної культури. Зазначений перелік доповнюють також працівники охорони здоров'я. Кожна із перерахованих вище груп інтелігенції в залежності від специфіки діяльності бере участь у виконанні цієї загальної функції, по-своєму використовуючи специфічні засоби і методи.

Мета даної розвідки-спробувати виявити найголовніші віхи, які пройшла українська суспільно-історична думка на шляху до досягнення духовного життя сільського населення, зокрема, впливу інтелігенції села на ці процеси, виявити ідеї та підходи, що можуть слугувати орієнтирами у конкретно-історичному дослідженні цієї проблеми.

Стосовно теми даного дослідження, то вона виявилась розділеною на два етапи. Перший, еволюційний етап, розпочинався у вітчизняній історіографії з другої половини 50-х рр., тобто з моменту початку вивчення проблеми культурного розвитку села, і завершився на початку 90-х рр. В цей час у вітчизняній історіографічній науці прослідковувалося існування